

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ННІ природокористування та гуманітарних наук
Кафедра філософії і суспільних наук

РОБОЧА ПРОГРАМА
«Філософія Середньовіччя та Відродження» (ОК14)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Шакун Н. В.

(підпис) (прізвище та ініціали)

«01» вересня 2025 р.

Розробник (-и): Киселиця Світлана Володимирівна, к. філос. н., доцент
(прізвище та ініціали, посада, науковий ступінь і вчене звання) (підпис)

Робочу програму навчальної дисципліни обговорено на засіданні кафедри філософії і суспільних наук
(назва кафедри)

Протокол № 8 від « 01 » вересня 2025 р.

Узгоджено з гарантом освітньої програми:
(підпис) (прізвище та ініціали)

1. Загальна інформація про дисципліну

Тип дисципліни	Обов'язкова
Мова викладання	українська
Рік навчання та семестр	1 рік навчання, 2 семестр ОПП «Аналітика суспільно-політичних процесів»
Викладач (-і)	<i>Киселиця Світлана Володимирівна</i> , к. філос. н., доцент кафедри філософії і суспільних наук
Профайл викладача (-ів)	https://dfss.stu.cn.ua/kafedra/komanda/komanda-kyselyczya/
Контакти викладача	м. Чернігів, вул. Шевченка, 95, корп. 1, к. 222. kvim37@stu.cn.ua kvim37@gmail.com

2. Анотація курсу.

Дисципліна «Філософія Середньовіччя та Відродження» належить до переліку обов'язкових дисциплін для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (ЗВО) спеціальності Філософія. Вона окреслює зміст творчості видатних мислителів Середньовіччя й Відродження в їх історико-філософському, соціогуманітарному та культурно-антропологічному вимірах, в яких визначаються основні засади становлення філософії II-XVI століть, формуються навички тлумачення текстів видатних тогочасних мислителів, виявляється їх онтологічний, логіко-гносеологічний, соціально-антропологічний, етико-естетичний потенціал.

Вивчення дисципліни спрямоване на цілісне опанування змісту і форм розвитку філософської думки, а також формуванні концептуального бачення й розуміння сутності світоглядно-теоретичних систем, що були розроблені за часів Середньовіччя і Відродження. В результаті навчання ЗВО мають засвоїти перелік ключових термінів тогочасся, сформувати навички їх використання в теоретико-практичній діяльності, в яких парадигми Середньовіччя та Відродження виявляються основою сучасної герменевтики; здобути вміння здійснювати початковий історико-філософський аналіз творів видатних мислителів Середньовіччя та Відродження, аргументовано викладати їх ідеї.

Значення дисципліни «Філософія Середньовіччя та Відродження» для реалізації вимог кваліфікаційної характеристики фахівця в галузі гуманітарних наук, зокрема, аналітик(а)(ині) суспільних процесів, полягає у тому, що вона сприяє формуванню цілісного уявлення про світ і людину крізь призму світосприйняття в історико-філософському контексті. Для цього необхідно засвоїти основні засади філософування на кожному етапі парадигмального розвитку, навчитися обґрунтовувати світоглядну позицію через позицію представників шкіл, які вивчаються з метою використання одержаних знань при вирішенні професійних задач.

3. Мета та завдання курсу.

Метою викладання навчальної дисципліни є поглиблене вивчення філософії Середньовіччя та Відродження, ознайомлення майбутніх аналітиків суспільних процесів із теоцентричним, антропоцентричним, релігійним, гуманістичним світосприйняттям зазначеного періоду, сприятимуть цілісності знань про тогочасний світ та людину в ньому; вміння здійснювати початковий історико-філософський аналіз, виходячи із першоджерельної бази, спираючись на найвідоміші твори видатних мислителів доби Середньовіччя та Відродження, аргументовано викладати й креативно тлумачити їх зміст.

Основні завдання вивчення дисципліни: забезпечення стійкої системи знань про історію та зміст творчості видатних мислителів доби Середньовіччя і Відродження; орієнтація на полілогічні засади міркування й використання їх у подальшій фаховій діяльності через історико-філософське дослідження; аналіз ключових релігійно-гуманістичних ідей філософів Середньовіччя та Відродження в соціально-політичному контексті; окреслення особливостей онтологічного та гносеологічного дискурсу та вміння визначати й застосовувати гуманітарний, соціальний, антропологічний потенціал шкіл тогочасного періоду.

Під час вивчення дисципліни ЗВО має набути або розширити загальні (ЗК) та спеціальні (СК) компетентності, передбачені освітньою програмою:

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК3. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК11. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

СК1. Усвідомлення сенсу філософії, її дисциплінарного розмаїття та місця в системі культури.

СК3. Здатність використовувати в професійній діяльності знання про розвиток основних філософських ідей, учень та напрямків.

СК8. Здатність оперувати філософською термінологією для розв'язання професійних завдань.

СК10. Здатність аналізувати та коментувати літературу з філософської, соціокультурної та загальнонаукової проблематики.

4. Результати навчання.

Здобувач має досягти або вдосконалити програмні результати навчання (ПРН) передбачені освітньою програмою:

ПРН1. Розуміти сенс філософії, її місце в системі культури.

ПРН2. Розуміти розмаїття та специфіку філософських дисциплін, знати філософську термінологію.

ПРН3. Знати основні етапи, напрямки в історії світової та вітчизняної філософії.

ПРН4. Аналізувати та коментувати літературу з філософської, соціокультурної та загальногуманітарної проблематики.

В результаті вивчення навчальної дисципліни ЗВО повинен **знати**:

- історію та зміст ідей, концепцій та теорій видатних мислителів доби Середньовіччя і Відродження;

- специфіку моделей аналізу соціальних явищ та природи людини у середньовічній та ренесансній філософії;

- світоглядно-методологічні принципи патристики, схоластики, натурфілософії, Реформації, Контрреформації, соціальних утопій.

ЗВО повинен **вміти**:

- аналізувати зміст першоджерел, датованих V- XV сторіччями;

- добирати необхідну інформацію з різних джерел, здійснювати компаративний аналіз їх змісту, зіставляти філософську думку з суспільно-політичним контекстом доби Нового часу;

- застосовувати набуті знання з історико-філософської проблематики в різних сферах життєдіяльності.

5. Пререквізити. Передумовою для вивчення дисципліни є базові знання з дисциплін «Філософія Давнього світу», «Логіка», «Релігієзнавство».

6. Обсяг курсу.

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	24
Семінарські заняття	16
Самостійна робота	80
Індивідуальне завдання	контрольна робота
Всього кредитів – вказати кількість кредитів	4 (120 годин)

Форма проведення занять – лекційні, семінарські (практичні), самостійна робота – з використанням системи дистанційного навчання Moodle, літератури, відеоматеріалів.

7. Тематика курсу

Змістовий модуль 1. Філософія Середньовіччя

Тема 1. Релігійна філософія та богослів'я: характерні риси.

Аналіз джерельної бази філософської традиції Середньовіччя. Християнство в контексті феноменології релігії. Подія Христа й філософія події. Головні риси християнського світогляду. Одкровення та його філософські рецепції. Християнська тріадологія, христологія, космологія та антропологія: головні риси. Філософія та богослов'я спілкування. Зв'язок церковної і політичної історії з філософською думкою Середніх віків. Філософія і теологія: моделі відношень. Періодизація середньовічної філософії. Символ віри. Західна та східна християнські традиції в середньовічній філософії.

Тема 2. Вплив античної філософської спадщини на середньовічну філософію.

Християнізація платонізму чи платонізація християнства. «Розрада в філософії» Боеція як взірць «перехідної» філософії. Платонівський та неоплатонічний дуалізм духу та плоті як основа християнського аскетизму. Античні ідеї як інструмент мислення. Дуалізм «Міста Божого» Августина Аврелія (Блаженного). Філософсько-теологічний аристотелізм. Вплив

творчості Аристотеля на філософії Томи Аквінського. Антична філософська думка в інтерпретації ісламських філософів.

Тема 3. Рання християнська думка: апологети та мученики.

Апологети та мученики: їх вплив на християнську думку. Загальні риси апологетичної філософії. Парадоксальність мислення Тертуліана. Підкреслювання прірви між вірою та розумом. Полеміка проти абстрактного теоретичного розуму. Тертуліан про права «природного» практичного глузду. Вплив кінізму та римського стоїцизму на філософію Тертуліана. Програма повернення до природи в житті та пізнанні. Ствердження емпіризму в містико-психологічному та сенсуалістсько-реалістичному аспектах. Есхатологічні настрої в творчості Тертуліана.

Тема 4. Зближення філософії та віри в Олександрійській школі.

Грецькі апологети II ст. (Аристид, Юстин, Таціан) як передтечі «олександрізму». Катехизисна школа Олександрії. Віра як критерій істини: філософія Климента Олександрійського. Логос як вірна міра та Логос як Спаситель. Головні риси Логосу за Климентом. Безтілесність Бога за Оригеном. Індивідуалізація Святого Духа за Оригеном. Онтологічна цезура між Богом та світом. Теорія творення: космологія Оригена та її патристична критика. Теорія апокатастасиса. Філософські погляди Арія та Афанасія.

Тема 5. Зародження патристики.

Грецька патристика та проблема загальних понять. Розробка біблійського послання та філософування у вірі. Філон Олександрійський та його філософія-мозаїка. Філософія гностиків та маніхейів. «Золота доба» патристики та Нікейський символ віри. Каппадокійський синтез. Доктринальні та філософські проблеми, пов'язані з Біблією. Найважливіші метафізичні та антропологічні поняття патристики: породження, творення, еманация, процес, субстанція, співіснування, іпостась, особистість, свобода волі, благо, кара, гріх і таке інше.

Тема 6. Східна патристика.

Візантійська філософська думка. Антична філософія як джерело для візантійської науки та богослов'я. Поширення містичних вчень: Преп. Максим Сповідник, Св. Іоанн Дамаскін. Ствердження незалежності філософії та теології в творчості Михайла Псьола, Іоанна Італа та ін. Суперечливість візантійської філософії: питання про вічність матерії. Філософія богомолів. Вчення Варлаама. Розвиток містичних настроїв в філософії Візантії: Григорій Палама, Миколай Кавасила та інші. Гуманістична філософія Георгія Пліфона. Вчення Псевдо-Діонісія Ареопагіта та Преп. Максима Сповідника. Псевдо-Діонісій Ареопагіт як послідовник Августина Аврелія. «Ареопагітичний корпус» та особистість його автора. Доктрина Ареопагіта як вища точка християнського неоплатонізму. Апофатична та катафатична теологія в творчості Ареопагіта. Зв'язок неоплатоністичної онтології з соціальною проблематикою. Статичність образу церкви як ідеального людського суспільства. Світ як ієрархія світла та вплив цього визначення на середньовічну естетику. Філософія Ареопагіта та грузинська філософська думка. Філософський синтез Преп. Максима Сповідника. Вчення Преп. Максима Сповідника про волю та його критика космологічних ідей Оригена. Вплив філософії Преп. Максима Сповідника на середньовічну філософію та її сучасні рецепції.

Тема 7. Західна патристика.

Філософія Аврелія Августина (Блаженного). Типологія доказів буття Бога за Августином. Структура темпоральності та вічності. Зло та його онтологічний статус. Відкриття «особистості» та метафізика «душевних глибин». Конкретизація Августином проблеми людини. Суперечність між божественною та людською волею як запорука відкриття «Я» як особистості. Воля, свобода, благодать. «Град Земний» та «Град Божий». Любов як суть людини. «Сповідь» як опис розвитку людської особистості. Вкорінення сповіді як жанру європейської філософії. Філософування в вірі. Обернення як його запорука. Істина та прозоріння. Августинова інтерпретація процесу пізнання. Віра як стимулятор розуміння. Здібність до пізнання як наслідок первісної присутності Істини в розумах. Взаємодоповнення віри та розуму. Творення, Ідеї як думки Бога й «розумне насіння». «Генерація» та «кремація» як форми людського та божественного творення. Людина як «раціональна тварина». Августинова інтерпретація внутрішнього часу.

Тема 8. Зародження схоластики.

Схоластичні тенденції розвитку філософії у Західній Європі. Поняття «школа» та «схоластика». Університет та його пом'якшуючі ефекти. Факультет мистецтв та факультет теології. Докази буття Бога за Ансельмом Кентерберійським. Бог та людина, віра та розум за Св. Ансельмом. Раціоналізм і натуралізм шартрської школи. Традиції та новації. Три мистецтва в релігійній перспективі. Цистерціани. Школа Святого Віктора. «Дідаскаліон» Гуго Сен-Вікторського та наука, філософія, містика. Скот Еріугена та Псевдо-Діонісій. Гармонія катафатичного та апофатичного. Перша теоретизація «раціо» в функції віри. «Про розподілення природи»: структура та зміст. Чотири розподілення. Бог як те, що творить, але не є створеним та те, що й не творить, і не створене: зворотній рух. Логос як те, що творить і само створене. Світ як те, що й не творить, і не створене. Соціополітичні відображення: небесний та земний лад речей. Розум в функції віри. Діалектика як двохфазова структура реальності.

Тема 9. Дискусія між номіналістами та реалістами.

Реальне існування універсалій як духовних сутностей. Філософія Платона як джерело реалізму. Тяжіння правовірного католицизму до реалізму. Універсалії як прості назви. Вчення Беренгарія Турського. Заперечення реальності спільних духовних сутностей. Існування виключно індивідуальних тіл природи. Беренгарій про преосутнення. Філософія Іоана Росцеліна. Номіналізм: імена та ідеї. Боротьба реалізму та номіналізму як найвидатніше явище середньовічної філософії. Історія питання: «Вступ до категорій» Порфирія. Природа загальних понять як предмет суперечки. Міра незалежності поняття роду, виду від думки людини. Міра їх тілесності. Питання про розташування категорій та їх власне буття. Суперечка про універсалії та її наслідки: суперечка матеріалізму з ідеалізмом, емпіризму з раціоналізмом і таке інше.

Тема 10. Систематизація схоластичної логіки.

Логіка в контексті християнства. Концептуалізм П'єра Абеляра та його вплив на розвиток схоластичної думки. Самоцінність диспуту. «Сумніви» та «правила дослідження». Діалектика та її функції. «Раціо» та його роль в теології. Фундаментальні принципи етики. «Intelligo ut credam». «Граматичні» штудії та «діалектика». Розвиток ідей П. Абеляра в «Сентенціях» Петра Ломбардського. Іоанн Солсберійський про межі розуму й авторитет віри. Період розквіту схоластики. Пантеїстичний аристотелізм XIII ст. (Олександрізм, латинський аверроїзм). Філософсько-теологічний аристотелізм (Олександр із Гельса, Джованні Фіданца). Розрізнення філософії та теології за Альбертом Великим. Оксфордська школа в XIII ст. (Роберт Гроссетест, Роджер Бекон). Пізня схоластика. Суспільні відносини в XIV – XV ст. і ситуація у філософії. Філософія Дунса Скота. Томізм, скотизм, аверроїзм, неоплатонівський альбертизм. Вільям Оккам та оккамізм. Долютерівський реформізм Джона Вікліфа.

Тема 11. Філософія Томи Аквінського.

Систематизація та завершення схоластики. Неспівзамінність теології та філософії. Фундаментальна структура метафізики. Трансценденталії: єдине, істинне, блага. Аналогія буття. П'ять способів доказу буття Бога за Томою Аквінським. Lex aeterna, lex naturalis, lex humana, lex divina. Матерія як початок речей та можливість форм. Причина речей. Поняття про нематеріальні речі. Соціологія Томи Аквінського. Право природне та позитивне. «Божественний розум» як основа природи. Явища природи як доказ «божественного розуму». Цілісність божественного розуму. Бог як істина. Три шляхи пізнання Бога: розум, одкровення, інтуїція. Підпорядкованість кожної окремої мети меті Всесвіту як добру для розуму та істини. Цільна сукупність знань як предмет філософії. Людський розум як частина душі. Розум як сутнісна характеристика людини. Розум як останній мотив та єдине джерело істини.

Тема 12. Постсхоластична філософія. Зріла (пізня) схоластика.

Суспільні відносини в XIV-XV ст. і ситуація у філософії. Філософія Дунса Скота. Томізм, скотизм, аверроїзм, неоплатонівський альбертизм. Вільям Оккам та оккамізм. Долютерівський реформізм Джона Вікліфа. Криза схоластики: Майстер Екхарт і Тома Кемпійський. Поняття релігії як предмет віри та поняття природи як предмет пізнання. Відділення науки від релігії. Матерія як основа земного і небесного світів. Матерія як джерело змісту форм речового світу. Форма та індивідуальність. Дунс Скот про мету пізнання. Пізнання індивідуальних речей як відображення предметів в свідомості людини у формі чуттєвих

образів. Активність процесу пізнання. Дуалізм Скота щодо походження чуттєвих образів: відображення зовнішніх предметів та творіння самої душі. Критичне осмислення апокаліптичного вчення Іоахіма дель Фіоре. Безперервне радування як основа вчення Франциска Асизького, його суспільна діяльність. Бідність як досконала форма любові до Бога. Розрізнення матеріальної та духовної бідності. Природа як джерело божественної насаги та повної бідності. Учні та послідовники Франциска Асизького. Філософські засади францисканства.

Тема 13. Середньовічна арабська філософія.

Мусульманська культура і філософія. Ідеалістичні течії в ісламській філософії: Ашарі, Аль-Кінді та ін. Логічні побудови Аристотеля як основа мусульманської філософії. Енциклопедична спрямованість арабської філософії. Проблема загальних уявлень в філософії Авіценни: універсалії та мислення. Аверроес про проблему безсмертя: розвиток аристотелівського погляду. Мотиви філософії Св. Томи Аквінського в творчості Аверроеса. Арабська скептична містика. Філософська думка в країнах Середньої Азії: Аль-Хорезмі, Аль-Біруні, Навої та ін. Загальна характеристика соціально-політичної філософії середньовічного Сходу. Гради «неосвічений» та «добročинний» за Аль-Фарабі. Суспільно-політичні погляди Аль-Маарі. «Чисті брати» про «Духовний Добročинний Град». «Справедливий Град» за Авіценною. Суспільно політичні погляди Омара Хайяма та Газалі. Ібн-Бадж про щастя людини: індивідуальні та суспільні виміри. «Град Добрих Людей» Ібн-Рушда. Теорія держави Ібн-Хальдуна. Ідеальна держава за Д. Давані. Головні школи суфізму. Рінд і салік як два типи суфійського мудреця. Звільнення від свого «Я» в якості головного методу суфізму. Каза та кадр як головні аспекти життя. Суфій як людина «поза часом» та «поза простором». Універсалізм суфізму. Багатоманіття форм виявлення істини. Поняття факру (добровільної бідності). Самотність як засада суфійського філософування. Зовнішня та внутрішня самотність. Взаємовплив суфійської філософії та поезії.

Тема 14. Юдаїзм.

Юдейські уявлення про потойбічний світ як метафізично невідокремлений від цього світу. Монотеїзм як основа юдаїзму. Юдейська ортодоксія та схоластика. Біблійні моральні максими. Концепція історії в юдейській філософії та їх вплив на християнську філософію. Неоплатонізм С. Бен-Гібероля. Поєднання принципу творення Всесвіту з нічого з пантеїстичною ідеєю еманції. Універсальна матерія. М. Маймонід як послідовник Аристотеля. Раціоналізм Маймоніда. Взаємодоповнюваність віри та розуму: «одухотворене пояснення». Сенси юдейської містичної філософії.

Тема 15. Теоцентризм української філософської думки Середньовіччя.

Становлення та розвиток православно-слов'янської філософської традиції у Візантії. Двовір'я як феномен української духовної культури : синтез політеїзму (язичництва) та монотеїзму (християнства). Роль Костянтина-Кирила та Мефодія (IX ст.) в розробці філософського категоріального апарату. Філософська думка Київської Русі. Християнське учительство. Перекладна література. Ізборники Святослава (XI ст.) Іларіон «Слово про Закон і Благодать». Нестор «Повість минулих літ», «Житіє Бориса і Гліба». Володимир Мономах «Повчання». Митрополит Никифор (?-1121). «Києво-Печерський патерик» (XIII ст.). Філософські притчі Кирила Турівського (?- бл.1182). «Моління Данила Заточника». Митрополит Климент Смолятич : книжник, чернець, проповідник (XII ст.). Володимир Василькович : модель князя-філософа (бл.1243-1288). Ісихазм, його поширення на українських землях та обґрунтування Григорієм Паламою (?-1359), Кипріяном (1330-1406), Григорієм Цамблаком (1364-1426)

Змістовий модуль 2. Філософія Відродження

Тема 16. Від філософії Середньовіччя до філософії доби Відродження: парадигмальні відмінності.

Звернення до античності як «сакралізація» людини й протиставлення монотеїстичної схоластики Середньовіччя пантеїстичній релігійно-гуманістичній ідеології Ренесансу. Причини та форми переходу від середньовічного теоцентризму до ренесансного антропоцентризму. Характерні риси доби Відродження: гуманістичний рух, зростання ролі часового чинника,

зростання ролі особистості у житті спільноти, попит на розумову працю й таке інше. Головні напрямки ренесансної філософії: філологічна реставрація античності, історична самосвідомість, орієнтація на мистецтво, людинолюбство, індивідуалізація, натурфілософський підхід у дослідженні світу і людини в добу Відродження. Періодизація розвитку філософії Відродження : дученто (XIII ст.) – Протовідродження (Проторенесанс); треченто (XIV ст.) – продовження Проторенесансу; кватроченто (XV ст.) – Раннє Відродження (Ранній Ренесанс); чінквеченто (XVI ст.) – Високе Відродження (Високий Ренесанс).

Тема 17. Моральний універсализм гуманістичної філософії.

Межі, прикмети та сенсожиттєві ідеї доби Відродження. Антропоцентризм як розвиток ідей античної філософії людини. Середньовічний персоналізм та гуманістичний індивідуалізм. Розкриття гуманістичного потенціалу культури. Італійський гуманізм: 30-90-ті рр. XIV ст. – період раннього гуманізму; перша половина XV ст. – час піднесення гуманізму як суспільно-культурного руху; 60-ті рр. XV-початок XVI ст. – період ідейної диференціації; 20-30-ті рр. XVI ст. – початок ідейної трансформації гуманізму; 40-90-ті рр. XVI ст. – період втрати гуманітарними знаннями основної ролі в розвитку гуманістичної ідеології. Аліг'єрі Данте (1265-1321) як натхненник італійської гуманістики. Зв'язок божественного і земного у людині. Колуччо Салютаті (1331-1406) про призначення людини, роль духовного досвіду. Лоренцо Валла (1407-1457) як філософ: критика схоластичної логіки, ідея залежності розвитку духу від розвитку мови.

Тема 18. Реабілітація тілесності в християнстві.

Епікуреїзм як антропологічна засада філософування. Естетизм. Виявлення божественної сутності у красі й коханні. Франческо Петрарка (1304-1374): значення словесності для виховання духу, критика схоластичної філософії і натурфілософії, тенденція до примирення християнства з античною культурою. Леонардо да Вінчі (1452-1519) про успішність, творчість, свободу.

Тема 19. Практична філософія Ренесансу.

Інтеграція близькосхідної та західноєвропейської проблематики в контексті об'єднання релігії та філософії. Флорентійський неоплатонізм. Аллемано Рінуччіні про культуру як схованку від тиранії. Зародження протестного настрою в імперській ідеологічній субстанції. Гідність людини. Особистість проти суспільства? Уявлення про світ як довершений, живий і одухотворений космос. Пантеїзм. Деїзм. Містико-філософська антропологія Джованні Піко делла Мірандоли (1463-1494). Марсіліо Фічіно (1433-1499) та його роль у відродженні античної культури та гуманістичних ідей.

Тема 20. Прагнення ренесансної філософії до діалогу, синтезу різноманітних вчень про світ, людину та Бога.

«Філософія Христа» Еразма Роттердамського (1466-1536). Гуманізм Еразма Роттердамського: трактування християнства як завершення кращих традицій людської культури. Критика схоластики як псевдонауки. Протестний електорат: «гарматне м'ясо»? Викупна роль соціального лідера. Ірраціональний вибір як мірило космічної справедливості. Поганська та християнська ідеології в інтеграційному мультикультурному просторі.

Тема 21. Соціально-політичні ідеї доби Відродження.

Проблема свободи волі. Фортуналізм. Філософський підхід Нікколо Мак'явеллі (1469-1527) до тлумачення історії та долі. Соціально-політична драма: чи дійсно мета виправдовує засоби? Егоцентризм і сильна особистість. Психотип лідера. Закон (законність) та основи державності (суспільний договір). Соціальні утопії доби Відродження. Моделювання соціального ідеалу в утопіях XVI століття. Томас Мор (1478-1535): ідеальна суспільна модель порятунку душі. Томаззо Кампанелла (1568-1639): духовність як соціальна панацея.

Тема 22. Реформація та Контрреформація.

Соціально-філософське підґрунтя Реформації. Ян Гус (1369-1415) : початок реформування католицької церкви. Мартін Лютер (1483-1546) : обґрунтування філософії протесту. Жан Кальвін (1509-1564) : намагання інтелігентного супротиву. Томас Мюнцер (1489-1525) : радикалізм чи реформізм?

Тема 23. Діалектичні тенденції в гносеології та соціальній філософії XV-XVI ст.

Чи існує істина? Компроміс у пізнанні через віру. Відчуття, міркування, діяння як виміри мислячої особистості. «Архей» Теофраста Парацельса (1493-1541) та його критика схоластичної медицини Світова душа в онтології Франческо Патриці (1529-1597) та його критика аристотелізму. Єдність та боротьба протилежностей Бернардіно Телезіо (1509-1588). Двоїста істина П'єтро Помпонаці (1462-1525). Критика абсолютизму та монархізму Ла Боесі (1530-1563). Гносеологічний скептицизм Мішеля Монтеня (1533-1592) і П'єра Шаррона (1541-1603).

Тема 24. Натурфілософія, природознавство та окультизм XVI ст.

Дослідне знання та філософія природи. Раціоналізм. Натуралістичні підвалини «окультної філософії». Інспекція та ретроспекція Ренесансу. Тіхо Браге (1546-1601) і Кеплер (1571-1630) та прикладна наука. Філософія Миколая Кузанського. Мінімум та максимум в контексті «вченого незнання». Містицизм чи раціоналізм? Пантеїстичне вчення про діалектику буття світу та людини. Філософія Миколая Коперника. Філософсько-релігійне вчення про походження світу та людини. Геліоцентризм проти геоцентризму? Філософія Джордано Бруно. Що таке єресь і хто такі єретики? Жертовність у науці. Світова душа. Паралельні світи. Філософія Галілео Галілея. Раціоналізм та ірраціоналізм: знання проти віри? Пантеїзм як перехідний етап наукової революції. Світоглядний двобій: експеримент чи переконаність?

Тема 25. Антропоцентризм та гуманізм філософії Відродження в Україні.

Перекладна література риторики-учительського та екзегетичного характеру (XV ст.): «Злата матиця» «Ізмарагд», «Златая цепь», «Маргарит» Йоана Златоуста. Повчальна література Серапіона, митрополита Кирила, Петра Ратенського (XV ст.). Нові проторенесансні тенденції. «Похвала князю Вітовту» й «Волинський короткий літопис». Григорій Саноцький (1406?) : гедоністичні міркування про щастя. Юрій Дрогобич (1450-1494) : звеличення людського розуму. Павло Русин (1470?) із Кросна та Лукаш із Нового міста про Бога та Людину. Станіслав Оріховський (1513-1566) : дискусія з томізмом, самопізнання як чеснота, пріоритет світської моделі державного правління. Іван Вишенський (1550-1622?) про підтримку православ'я та критику православного духовенства. Львівське релігійне братство (1586). Київське релігійне братство. Ісаїя Копинський та його «Алфавіт духовний». Кирило Транквіліон-Ставровецький про Бога та Світ. Мелетій Смотрицький (1572-1633) про мораль та громадянську свідомість. Протестантизм на українських землях. Вчення Фаусто Соціні (Фауста Социна (1539-1604) – соцініанство як поєднання релігійно-християнської та світсько-філософської парадигми Ренесансу. Вивчення змісту вітчизняної філософської думки доби Відродження та використання отриманих теоретичних знань для аналізу конкретних ситуацій, що виникають в діяльності аналітика суспільно-політичних процесів у сучасній Україні.

Теми лекційних занять

№	Назва теми	Кількість годин
1	Релігійна філософія та богослів'я: характерні риси	2
2	Вплив античної філософської спадщини на середньовічну філософію	0,5
3	Рання християнська думка: апологети та мученики	0,5
4	Зближення філософії та віри в Олександрійській школі	0,5
5	Зародження патристики	0,5
6	Східна патристика	1
7	Західна патристика	1
8	Зародження схоластики	0,5
9	Дискусія між номіналістами та реалістами	0,5
10	Систематизація схоластичної логіки	0,5
11	Філософія Томи Аквінського	0,5
12	Постсхоластична філософія. Зріла (пізня) схоластика	1
13	Середньовічна арабська філософія	1

14	Юдаїзм	1
15	Теоцентризм української філософської думки Середньовіччя	2
16	Від філософії Середньовіччя до філософії доби Відродження: парадигмальні відмінності	1
17	Моральний універсализм гуманістичної філософії	0,5
18	Реабілітація тілесності в християнстві	0,5
19	Практична філософія Ренесансу	1
20	Прагнення ренесансної філософії до діалогу, синтезу різноманітних вчень про світ, людину та Бога	1
21	Соціально-політичні ідеї доби Відродження	2
22	Реформація та Контрреформація	1
23	Діалектичні тенденції в гносеології та соціальній філософії XV-XVI ст.	1
24	Натурфілософія, природознавство та окультизм XVI ст.	1
25	Антропоцентризм та гуманізм філософії Відродження в Україні	2
Разом		24

Теми семінарських (практичних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Поняття, проблематика й теоретичні джерела філософії Середньовіччя	2
2	Східна та західна патристика	2
3	Рання, висока та зріла схоластика	2
4	Філософська парадигма Відродження	2
5	Основні гуманітарно-релігійні вчення Романського та Германського Ренесансу	2
6	Натурфілософія доби Відродження	2
7	Арабська філософія доби Середньовіччя та Відродження. Юдаїзм.	2
8	Вітчизняна філософська думка доби Середньовіччя та Відродження	2
	Разом	16

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми самостійної роботи	Кількість годин
1	Релігійна філософія та богослів'я: характерні риси	4
2	Вплив античної філософської спадщини на середньовічну філософію	3
3	Рання християнська думка: апологети та мученики	3
4	Зближення філософії та віри в Олександрійській школі	3
5	Зародження патристики	3
6	Східна патристика	3
7	Західна патристика	3
8	Зародження схоластики	3
9	Дискусія між номіналістами та реалістами	4
10	Систематизація схоластичної логіки	3
11	Філософія Томи Аквінського	3
12	Постсхоластична філософія. Зріла (пізня) схоластика	3
13	Середньовічна арабська філософія	3

14	Юдаїзм	3
15	Теоцентризм української філософської думки Середньовіччя	4
16	Від філософії Середньовіччя до філософії доби Відродження: парадигмальні відмінності	4
17	Моральний універсалізм гуманістичної філософії	3
18	Реабілітація тілесності в християнстві	3
19	Практична філософія Ренесансу	3
20	Прагнення ренесансної філософії до діалогу, синтезу різноманітних вчень про світ, людину та Бога	3
21	Соціально-політичні ідеї доби Відродження	3
22	Реформація та Контрреформація	3
23	Діалектичні тенденції в гносеології та соціальній філософії XV-XVI ст.	3
24	Натурфілософія, природознавство та окультизм XVI ст.	3
25	Антропоцентризм та гуманізм філософії Відродження в Україні	4
	Разом	80

8. Система оцінювання та вимоги

Загальна система оцінювання курсу	Оцінювання знань ЗВО здійснюється за 100-бальною шкалою з подальшим переведенням у національну шкалу (шкалу Університету) та шкалу ECTS, відповідно до «Положення про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів вищої освіти Національного університету “Чернігівська політехніка”» https://stu.cn.ua/wp-content/stu-media/normobaza/normdoc/norm-osvitproces/polozhennya-pro-potochne-ta-pidsumkove-oczinuyannya-znan-zdobuvachiv-vo.pdf. Система оцінювання знань з навчальної дисципліни включає поточний та семестровий контроль знань. ЗВО може набрати до 75% (75 балів) підсумкової оцінки за виконання протягом семестру всіх видів робіт і до 25% (25 балів) підсумкової оцінки на екзамені, які в підсумку складають загальну оцінку за курс. Поточний контроль проводиться шляхом спілкування із здобувачами вищої освіти під час лекцій, семінарських занять, усного та письмового опитувань здобувачів вищої освіти, оцінювання результатів неформальної освіти та виконання самостійної роботи. Семестр завершується екзаменом відповідно до графіку навчального процесу і затвердженого сесійного розкладу. Підсумковий контроль здійснюється у формі бесіди за екзаменаційним білетом білет, який складається з трьох питань: 1 та 2 проблемні питання – до 9 балів кожне, 3 теоретичне питання – до 7 балів. У 7-9 балів оцінюється відповідь на питання, яка є повною, її зміст відповідає сутності поставленого питання, (допускаючи при цьому 1-2 незначні помилки). 5-6 балів – відповідь правильна, послідовна, логічна, але ЗВО допускає у викладі окремі незначні пропуски фактичного матеріалу; 3-4 бали ЗВО володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, нечітко, а інколи й невірно формулює основні теоретичні положення; 1-2 бали ЗВО виявляє незнання більшої
---	---

	частини фактичного матеріалу; відповідь не розкриває поставлених запитань чи завдань; допускає грубі помилки; 0 балів – ставиться коли відповідь на питання є повністю неправильною. Оцінювання успішності ЗВО під час семестрового контролю вноситься у відомість успішності та навчальну картку здобувача вищої освіти в автоматизованій системі управління – АСУ «ВНЗ».
Вимоги до контрольної роботи	Контрольна робота – це самостійна творча робота із запропонованої викладачем переліку тем для самостійного вибору здобувачами вищої освіти та виконується як позааудиторна робота. Завдяки контрольній роботі перевіряється рівень самостійного мислення здобувача вищої освіти, його вміння обробляти та аналізувати матеріал, робити узагальнюючі висновки, практично застосовувати знання, здобуті в процесі навчання. Контрольна робота не може бути викладом чи переказуванням чужих думок, адже має відображати власну авторську позицію. Власну думку здобувач вищої освіти аргументує шляхом викладу аргументів, підбору прикладів, аналогій, проведення паралелей. Загальна максимальна кількість балів за контрольну роботу – 11. Критерії оцінювання виконаної контрольної роботи: 9-11 балів – матеріал викладений логічно, використані різноманітні джерела для повноцінного розкриття сутності питання, у тексті роботи є посилання на джерела, висновки аргументовані, обґрунтовані та містять прикладний матеріал; 6-8 балів – матеріал викладений логічно, використано достатньо літератури, щоб розкрити сутність питання, у тексті роботи є посилання на джерельну базу, висновки недостатньо аргументовані і обґрунтовані; 3-5 балів – матеріал викладений недостатньо повно, міркування не достатньо аргументовані чи обґрунтовані та/або не стосується усіх поставлених завдань, у тексті роботи є деякі посилання на джерела; 0-2 бали – викладений матеріал неповний, індивідуальна робота не є структурованою, у тексті роботи немає посилань на джерела, висновки поверхневі або відсутні. Такий вид роботи кожен студент може виконати один раз протягом семестру.
Семінарські (практичні) заняття	Практичні завдання вважаються виконаними, якщо здобувач/ка вищої освіти брав/брала участь в їх обговоренні. Форми участі: присутність на семінарі, доповідь, виконання індивідуального завдання, доповнення, запитання до колег, відповіді на додаткові питання викладача та колег, участь у дискусії тощо. Тематичне спілкування на занятті включає в себе опитування за будь-яким питанням, винесеним на семінарське заняття (за вибором викладача), відповідь на питання інших ЗВО, відповідь на питання для повторення (за темами, що вивчалися раніше). Максимальна кількість балів може бути виставлена ЗВО, підготовленим до відповідей на усі питання теми, включаючи питання винесені на самостійне опрацювання. Здобувач вищої освіти за роботу на семінарських заняттях змістовних модулів може отримати до 8 балів. Складові частини оцінки: відповідь на питання (виконання індивідуальних завдань) – до 8 балів; доповнення – до 6 балів; запитання – до 2 балів. Загальна максимальна кількість балів за семінарські заняття – 64. Оцінюючи відповідь ЗВО, викладач керується такими критеріями, як: 7-8 балів – повне, послідовне та обґрунтоване

	викладення матеріалу. Відповідь свідчить про глибоке розуміння питання та його зв'язок з іншими темами та питаннями. 5-6 балів – ЗВО дає правильний, повний виклад змісту підручника і матеріалу, поданого викладачем, але на додаткові контрольні питання, які ставить викладач відповідає не чітко. 3-4 бали – ЗВО виявляє знання і розуміння основного навчального матеріалу, що розглядається, але під час відповіді допускає суттєві помилки і усвідомлює їх тільки після повторної вказівки викладача. Викладає матеріал не послідовно. Відповіді на уточнюючі запитання дає не одразу, не впевнено та не чітко. На додаткові питання викладача не відповідає, або відповідає дуже поверхово. 2 бали – ЗВО у відповіді припускається грубих помилок і не виправляє ці помилки навіть при вказівці на них викладача; поверхово орієнтується в питанні та темі, яка обговорюється на семінарському занятті. 1 бал – ЗВО намагається відтворити зміст матеріалу, однак взагалі не розуміє його змісту. 0 балів отримує ЗВО, який відмовляється відповідати на запитання.
Умови допуску до підсумкового контролю	До підсумкового семестрового контролю допускаються ЗВО, які виконали всі обов'язкові види робіт та мають підсумкову оцінку від 35 балів і більше. У випадку, якщо ЗВО протягом семестру не виконав у повному обсязі передбачених робочою програмою навчальної дисципліни всіх видів навчальної роботи, має більше 30% пропусків навчальних занять (без поважних причин) від загального обсягу аудиторних годин відповідної навчальної дисципліни або не набрав мінімально необхідну кількість балів (тобто кількість балів, яка сумарно з максимально можливою кількістю балів, які ЗВО може отримати під час семестрового контролю не дозволить отримати підсумкову оцінку «задовільно – Е, 60 балів»), (35 балів), то він не допускається до складання екзамену під час семестрового контролю, але має право ліквідувати академічну заборгованість. На ліквідацію академічної заборгованості виноситься весь обсяг теоретичного матеріалу, що передбачений робочою програмою навчальної дисципліни. Академічна заборгованість повинна бути ліквідована до атестації здобувача вищої освіти, а у випадку коли заборгованість виникла з дисципліни, знання, уміння та навички з якої, відповідно до структурно-логічної схеми підготовки фахівця, потрібні для вивчення навчальних дисциплін наступного семестру, то така заборгованість повинна бути ліквідована до початку нового семестру. Академічна заборгованість ліквідується здобувачами вищої освіти протягом наступних семестрів згідно з розкладами ліквідації академзаборгованості, що затверджуються директором ННІ за поданням відповідних кафедр. Результати ліквідації академзаборгованості відображаються в ліквідаційній відомості успішності.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Модуль за тематичним планом дисципліни та форма контролю		Кількість балів
<i>Змістовий модуль 1. Філософія Середньовіччя</i>		
1	Робота на 1-му семінарському (практичному) занятті	0...8
2	Робота на 2-му семінарському (практичному) занятті	0...8
3	Робота на 3-му семінарському (практичному) занятті	0...8

4	Робота на 4-му семінарському (практичному) занятті	0...8
Змістовий модуль 2. Філософія Відродження		
1	Робота на 1-му семінарському (практичному) занятті	0...8
2	Робота на 2-му семінарському (практичному) занятті	0...8
3	Робота на 3-му семінарському (практичному) занятті	0...8
4	Робота на 4-му семінарському (практичному) занятті	0...8
Усього поточний і проміжний модульний контроль		0...64
Виконання контрольної роботи		0...11
Семестровий контроль (екзамен)		0...25
Разом		0...100

Шкала оцінювання результатів навчання

Оцінка в балах	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою (диференційований залік)	
		для екзамену (диференційованого заліку), курсового проєкту (роботи), практики, атестації	для заліку
90-100	A (відмінно)	відмінно	зараховано
82-89	B (дуже добре)	добре	
75-81	C (добре)		
66-74	D (задовільно)	задовільно	
60-65	E (достатньо)		
0-59	FX (незадовільно)	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання

9. Обладнання та програмне забезпечення. Для проведення лекційних та семінарських (практичних) занять можуть використовуватися мультимедійний проектор, ноутбук, система відеоконференцзв'язку Microsoft Teams (для дистанційного або змішаного навчання), навчальна платформа Moodle.

10. Політики курсу.

Вивчення дисципліни відбувається у відповідності до затвердженого аудиторного розкладу або ж дистанційно у випадку введення карантину відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України та регламентованих рішень керівництва НУ «Чернігівська політехніка». Вітається інтерактивність здобувачів під час лекційних занять як один із елементів поточного контролю. Консультації відбуваються відповідно до затвердженого розкладу.

У випадку, якщо здобувач протягом семестру не набрав мінімально необхідну кількість балів (35), він не допускається до складання диференційованого заліку під час семестрового контролю, але має право ліквідувати академічну заборгованість у порядку, передбаченому [«Положенням про поточне та підсумкове оцінювання знань здобувачів НУ «Чернігівська політехніка»»](#). Повторне складання заліку з метою підвищення позитивної оцінки не дозволяється. У випадку повторного складання заліку всі набрані протягом семестру бали анулюються, а повторний диференційований залік складається у вигляді тестування.

До загальної політики курсу відноситься дотримання принципів відвідування занять у відповідності до затвердженого розкладу, а також вільного відвідування лекційних занять для осіб, які отримали на це дозвіл відповідно до [«Порядку надання дозволу на вільне відвідування занять здобувачам вищої освіти НУ «Чернігівська політехніка»»](#). Запорукою успішного вивчення дисципліни є активність та залучення під час проведення лабораторних/практичних та лекційних занять – відповіді на запитання викладача (як один з елементів поточного контролю), задавання питань для уточнення незрозумілих моментів, вирішення практичних завдань. Консультації відбуваються в аудиторіях університету у відповідності до затвердженого розкладу або ж особистих чи групових консультацій (через вбудований форум) на сторінці курсу в системі дистанційного навчання НУ «Чернігівська політехніка».

Політика користування ноутбуками / смартфонами

Прохання до здобувачів тримати смартфони переведеними у беззвучний режим протягом лекційних та практичних занять, так як дзвінки, переписки та спілкування у соціальних мережах відволікають від проведення занять як викладача, так й інших здобувачів. Ноутбуки, планшети та смартфони не можуть використовуватися в аудиторіях під час занять та під час проведення підсумкового контролю (за виключенням проходження тестового контролю в системі Moodle).

Політика заохочень та стягнень

За результатами навчальної, наукової або організаційної діяльності здобувачів вищої освіти за курсом їм можуть нараховуватися додаткові бали – до 10 балів, у залежності від вагомості досягнень. Види позанавчальної діяльності, за якими здобувачі вищої освіти заохочуються додатковою кількістю балів: участь у міжнародних проектах, наукові дослідження, тези, участь у науково-практичних конференціях, винаходи, патенти, авторські свідоцтва за напрямками курсу.

Політика академічної доброчесності

Академічна доброчесність повинна бути забезпечена під час проходження даного курсу, зокрема при виконанні контрольних робіт (КР/КП) (принципи описані у [Кодексі академічної доброчесності НУ «Чернігівська політехніка»](#)). ЗВО мають діяти на основі етичних міркувань та академічної доброчесності в процесі навчання та проведення власних науково-теоретичних розвідок, оприлюднення їх результатів, що регламентується Положенням про порядок реалізації права на академічну мобільність, затвердженим Постановою Кабінету міністрів України від 12 серпня 2015 року № 579. Зареєструвавшись на цей курс, ЗВО визнають принципи академічної доброчесності, жодна форма порушення яких не толерується. У випадку таких подій – реагування відповідно до «Кодексу академічної доброчесності Національного університету «Чернігівська політехніка».

Списування під час проміжного та підсумкового контролів, виконання практичних завдань на замовлення, підказки вважаються проявами академічної недоброчесності. Від усіх слухачів курсу очікується дотримання правил. До здобувачів вищої освіти, у яких було виявлено їх порушення, застосовуються різноманітні дисциплінарні заходи (включаючи повторне проходження певних етапів).

Правила перезарахування кредитів

Кредити, отримані в інших закладах вищої освіти, а також результати навчання у неформальній та/або інформальній освіті, можуть бути перезараховані викладачем у відповідності до положення [«Порядок визначення академічної різниці та перезарахування навчальних дисциплін у НУ «Чернігівська політехніка»»](#). Визнання результатів навчання у неформальній освіті розповсюджується на окремі змістові модулі (теми) навчальної дисципліни.

11. Рекомендована література

Основна

1. Арабо-ісламська теологічно-філософська та політично-правова думка / І. Васильєва, М. Лубський, В. Лубський, К. Гололобова, Т. Лубська. Київ : Видавництво «Центр навчальної літератури», 2022.
2. Буслинський В.А. Історія філософії: навч. посіб. – Львів: Новий Світ – 2000, 2025

3. Еко, У. Історія європейської цивілізації. Епоха Відродження. Історія. Філософія. Наука і техніка. Харків : Фоліо, 2020. 523 с.
4. Еко, Умберто. Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Експедиції. Торгівля. Утопії / Перекладачі О. Сминтина, С. Кулініч, О. Юдін, Ю. Григоренко, Т. Топалова, Г. Трифонова, Є. Стасенко, Т. Поклад, Д. Кондакова, І. Потапова. Харків: Фоліо, 2020. 700 с.
5. Історія філософії в її зв'язку з освітою. Навч. посібник. Рекомендовано МОНУ / Г.І. Волинка, В.І. Гусев, Н.Г. Мозгова, І.В. Огородник, Ю.О. Федів. Київ : Каравела. 2023. 480 с.
6. Кирилюк, Ф.М. Політична думка Середньовіччя та доби Відродження / Історія зарубіжних політичних вчень. Частина II. 3-є вид. Київ : Центр учбової літератури, 2024. 292 с.
7. Кралюк П. М. Історія філософії України : підручник. – Київ : КНТ, 2020. 652 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kraliuk_Petro/Istoriia_filosofii_Ukrainy.pdf
8. Розумна, Ю.В. Історія філософії: пізня античність, середні віки : Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни. Київ : НаУКМА, 2025. 245 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/b929dca1-cb5a-4635-9558-cf0c13e56d6e>
9. Філософія: підручник / В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищо. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.
10. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ : КВІЦ, 2020. 274 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3551/1/>
11. Фюрст, М., Тринкс, Ю. Філософія / Пер. з нім. В. Кебуладзе. – Київ : Дух і літера, Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського, 2017. 528 с.
12. Хамітов Н., Шашкова Л., Крилова С. Словник новітніх термінів філософії науки і філософії культури. Київ : ВАДЕКС, 2024. 290 с.
13. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: Проблема людини та її меж: Навч. посібник. 5-е видання перероблене та доповнене. Київ : КНТ, 2024. 408 с.
14. Щавурський Б. Європейське Середньовіччя. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2020. 944 с.
15. Buckingham, W., Burnham, D., Hill, C., King, P. J., Marenbon, J., Weeks, M. The Philosophy Book: Big Ideas Simply Explained. New York : DK Publishing, London : Dorling Kindersley Limited, Singapore : Star Standard, 2017. 352 p.
16. Tarnas, Richard. The Passion Of The Western Mind: Understanding The Ideas That Have Shaped Our World View. San Francisco : Harmony Books, 2014. 560 p.
17. Russell, Bertrand. History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day. London: Allen & Unwin, 2010. 916 p.

Додаткова.

1. Абельяр, П'єр. Історія моїх страждань. Львів: Літопис, 2020. 136 с.
2. Абу Наср аль-Фарабі. Послання, що вказує шлях до щастя [три шляхи до щастя] / Пер. Якубовича М. *Sententiae*. Вип. 1, 2017. С. 93-104.
3. Ансельм Кентерберійський. Монологіон. Прослогіон. Львів : Видавництво УКУ, 2021. 384 с.
4. Арабо-ісламська теологічно-філософська та політично-правова думка / І. Васильєва, М. Лубський, В. Лубський, К. Гололобова, Т. Лубська. Київ : Видавництво «Центр навчальної літератури», 2022.
5. Баумейстер, Андрій. Світло інтелекту й світло слави: метафізика пізнання у Св. Томи Аквінського. *Sententiae* XXIII (№ 2 – 2010). (26) Середньовічна філософія. Августин. 1/8. - YouTube
6. Біблія. Святе письмо Старого і Нового Заповіту.
7. Боецій. Розрада від філософії / Пер. А. Содомори. Львів : Апріорі, 2019. 208 с.
8. Данте, Аліг'єрі. Божественна комедія. Харків : Фоліо, 2018. 608 с.
9. Киселиця С. В. Логіко-антропологічні принципи самопізнання у Середньовіччі та Новому часі: компаративний аналіз. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 1(55). 2025. С.50-59. URL: <https://www.academia.edu/129589525/>

10. Киселиця С. Модифікації творчості в контексті філософських парадигм Відродження та Нового часу. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2025. Вип. 58. С.78-85. URL: <https://www.academia.edu/129197608/>
11. Макіавеллі, Нікколо. Флорентійські хроніки. Державець. Пер. з італійської. Київ : Основи, 2020.
12. Морозова Д. Покажи мені людину. Антропологія Антіохійської школи та її спадщина у Київській традиції: монографія. Київ : Дух і Літера, 2021. 568 с.
13. Роттердамський Е. Похвала Глупоті. Домашні бесіди / Перекл. з лат. В. Литвинова, Й. Кобова. Київ : Основи, 2019. С. 13-106.
14. Святий Августин. Сповідь / Пер. з латини Ю. Мушака; Післямова С. Здіорука. Київ : Основи, 2020. 319 с.
15. Якубович М. Філософська лексика арабського Середньовіччя: спроба україномовної реконструкції. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/philology/article/view/6204>
16. Володимиръ Мъномахъ. П о о у ч е н ь ю // Повчання Володимира Мономаха дітям [за Лаврентіївським списком] / Літопис Руський. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar09.htm>
17. Corbin H. History of Islamic Philosophy / L. Sherrard (trans). URL: <http://www.fatuma.net/text/Corbin - The History of Islamic Philosophy.pdf>
18. John Scottus Eriugena // The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Metaphysics Research Lab, Stanford University. 2019. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/scottus-eriugena/>
19. Hackett, Jeremiah. Roger Bacon // The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/roger-bacon/>
20. Marsilio Ficino // Stanford Encyclopedia of Philosophy <https://plato.stanford.edu/entries/ficino/>

Інформаційні ресурси.

1. Система дистанційного навчання НУ «Чернігівська політехніка». URL: <https://eln.stu.cn.ua/course/view.php?id=8680>
2. Електронний ресурс НУ «Чернігівська політехніка». URL: <http://www.Library92@ukr.net>
3. Електронний архів НУ «Чернігівська політехніка» (IRChNUT) URL: http://library2.stu.cn.ua/resursi_biblioteki/elektronnij_arhiv_chntu/
4. Офіційний сайт Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. URL: <http://www.filosof.com.ua/publik.htm>
5. Національна бібліотека України імені Вернадського. URL: www.nbuv.gov.ua
6. Перелік основних тематичних ресурсів з філософії у комп'ютерній мережі INTERNET. URL: <http://www.philosophy.ua>
7. Навчальні матеріали онлайн / Філософія. URL: <https://pidruchniki.com/filosofiya/>
8. Додаткові філософські ресурси комп'ютерної мережі INTERNET. URL: <http://www.epistemelinks.com/link/PhiLink.html>
9. Персональний сайт Світлани Киселиці. URL: <https://ksvim37.academia.edu/research>
10. Персональний філософський сайт Андрія Баумейстера. URL: <http://andriibaumeister.com/>